

- рекламування рекреаційних можливостей НПП «Кременецькі гори»;
- розроблення програми підготовки кадрів з питань заповідної справи;
- залучати учнівську та студентську молодь, місцеві громади до екоосвітньої, природоохоронної і еколого-просвітницької діяльності, цілеспрямовано формувати природоохоронну спільноту в межах прилеглих до парку територій;
- запроваджувати заходи з ефективного функціонування базової ключової території національного рівня та Кременецького відтинку Галицько-Слобожанського національного екокоридору.

Список використаних джерел:

1. Царик Л.П. Підходи щодо оцінки екологічного стану ландшафтів НПП «Кременецькі гори»/ Л.П.Царик, П.Л.Царик // *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Підвищення іміджу природо заповідання», (12-13 жовтня) Кременець, 2016. – С. 35-41.*
2. Царик Л.П. Рекреаційне і заповідне природокористування як передумова сталого розвитку регіону/ Л.П.Царик, П.Л.Царик // *Зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наук.-практ. конференції «Подільські читання: унікальні об'єкти природи і соціальної сфери Поділля». – Кам. Под., 3-5 листопада 2016 р. – ТОВ «Друкарня Рута», 2016. – С.171-176.*

УДК 502 (477.44)

ЗАПОВІДНІ ОБ'ЄКТИ МІСТА ВІННИЦІ

Ю. В. Яцентюк

yatsentuku@gmail.com

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна*

Ю. М. Григоренко

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна*

Різноманіття та багатство природних умов та ресурсів Вінниці обумовили необхідність їх збереження та охорони. У межах міста створено 12 заповідних об'єктів: 6 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (з них 2 загальнодержавного і 4 місцевого значення) та 6

пам'яток природи місцевого значення (з них 5 ботанічних та 1 комплексна).

У південно-західній частині Вінниці, в долині річки Вишня, на обох її берегах, розміщений Ботанічний сад «Поділля». Його площа становить 51,14 га. Він складається з двох масивів: північного площею 9,2 га, що на лівому березі річки Вишня, і південного площею 41,8 га, між Гніваським шосе, автодорогою на житловий масив «Пирогово» та музеєм-садибою М.І. Пирогова.

Територія ботанічного саду організована таким чином, що в її межах зустрічаються різні та водночас типові для подільського регіону лісові та лучно-степові рослинні угруповання. Тут росте багато лікарських і звичайних для нашої місцевості видів рослин. Також зібрано велику колекцію реліктових, ендемічних та екзотичних видів рослин. 17 видів рослин ботанічного саду занесені до Червоної книги України.

У північному масиві ботанічного саду створено дендрарій. До складу дендрарію входять альпійська гірка, пришкільна ділянка, колекції бузку, хвойних, берез, чагарників тощо. Альпійська гірка – це ділянка екзотів гірської флори і цікавих декоративних рослин. До складу південного масиву входять такі відділи: ліси і луки Поділля площею 18,2 га, подільський степ площею 1,76 га, відділ лікарських рослин, плодкових дерев і кущів, декоративних форм деревних рослин.

У південному масиві ботанічного саду насадження дерев утворюють різні лісові асоціації: березові, соснові, сосново-березові, дубово-соснові, сосново-ліщинову, ялинову, ялиново-модринову, модринову, дубово-модринову, сосново-ялинову, модриново-ясеневу, модриново-ясенево-дубову, дубову, дубово-ясеневу, дубово-кленово-липову, дубово-грабову, грабову, букову, дубово-букову, грабово-букову, ялиново-букову, дуба з чорним горіхом, осиново-березову з липою та грабом, грабово-березову, дубово-ялинову, вільхи чорної, гірського дуба з чагарником, білої акації з чагарником.

На території ботанічного саду ростуть такі рослини: представники родин букових (бук лісовий, дуби звичайний, пірамідальний, та пухнастий); березових (береза бородавчаста, Литвинова, паперова, карликова, плосколиста); горіхових (горіхи чорний, грецький, Зібольда, маньчжурський); розоцвітих (таволга Ван-Гута, японська, яблуня Арнольда, горобина чорноплідна, айва японська, груша усурійська); магнолієвих (магнолія оберненояйцевидна, тюльпанне дерево), барбарисових (барбарис звичайний), цезальпінієвих (гледичія трьох колючкова, бундук дводомний), гіркокаштанових (гіркокаштан

звичайний та червоний), лохових (лох сріблястий, обліпіха), липових (липи серцелиста, кавказька та широколиста), кленових (клен ясенелистий, червоний та явір), маслинових (ясен звичайний та його золотиста форма, ясен пенсільванський, форзиція, бирючина, жасмин); жимолостевих (бузина червона та розсіченолиста, жимолость пухната, калина звичайна), деренових (дерен справжній, свидина криваво-червона), бігніонієвих (катальпа бігніонієвидна); тамариксових (тамарикс чотирирохтичинковий); в'язових (в'яз гладкий та граболистий); сумахових (сумах отруйний); рутових (бархат амурський, рута пахуча); айлантових (айлант найвищий); ліщинових (ліщина звичайна); молочайних (секуринога кущиста); виноградових (виноград амурський); мальвових (мальва сирійська); крушинових (крушина ламка), гамамелідових (паротія персидська або залізне дерево); соснових (ялини колюча та Енгельмана, ялиця бальзамічна та кавказька, модрина європейська та сибірська); кипарисових (ялівець звичайний та козацький, туя західна, кипарисовик Лавсона та горохоплодий), гінкгових (гінкго дволопатева), таксодієвих (метасеквойя) [1, с.81-82].

Всього у ботанічному саду «Поділля» росте більше 900 видів і форм дерев та чагарників. Одні із них знижують рівень шуму, інші – виділяють багато фітонцидів, треті виконують роль фільтрів, що затримують пил і шкідливі гази. Лісові насадження ботанічного саду очищають повітря в радіусі кількох кілометрів. Тому сад називають "легенями" житлових масивів «Вишенька» та «Пирогово». Значне багатство видів рослин приваблює численних представників фауни. Таке біорізноманіття та строкатість антропогенних ландшафтних комплексів ботанічного саду обумовило створення на його основі постановою № 25 колегії Держкомприроди від 27. 07. 1977 року парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

У 1927 році в південно-західній частині Вінниці, на захід та північ від ботанічного саду «Поділля», було створено перший у межах сучасної території Вінницької області державний заказник. Тут, у колишній садибі Вишня, з 1861 по 1881 роки жив і працював видатний вчений та громадський діяч, засновник воєнно-польової хірургії М. І. Пирогов. У 1944 році тут був створений, а у 1947 році відкритий музей М. І. Пирогова. Розпорядженням № 200 Вінницької облдержадміністрації від 22.12.1995 року на основі музею створено парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення «Музей-садиба М. І. Пирогова». Його площа 18,7 гектарів. Указом Президента України від 10.06.1997 року музей отримав статус національного.

Музей-садиба складається з будинку вченого, музею-аптеки, парку площею 6 га, яблуневого саду площею понад 10 га та церкви зі склепом. Центральна частина парку добре збереглася. У парку росте більше 60 видів дерев і чагарників, половина з яких є екзотичними. Тут є липова (300-річного віку), та бузкова алеї, ростуть горіхи Зібольда, маньчжурський та чорний, посаджені в 1862 році Пироговим дві сторічні ялини. У садибі ростуть також береза бородавчата, сосна звичайна, гірकोкаштан звичайний, гледичія колюча, серед кущів – бузок та бирючина звичайні, жасмин [2, с.113-114].

У 1855 році в центральній частині міста, на вулиці І. Бевза, була заснована садиба. Тепер тут зростають туя західна, рідкісний тамарикс, висаджений Михайлом Михайловичем Коцюбинським, горіх грецький, ясен звичайний, липи віком понад 200 років, магонія падуболиста, є садок з яблунями та грушами. Садиба є своєрідним «острівцем» біорізноманіття серед багатоповерхових житлових, освітніх і промислових ландшафтно-технічних систем. Тому рішенням №13 сесії 22 скликання обласної ради від 26.12.1997 року тут було створено комплексну пам'ятку природи місцевого значення «Музей-садиба М. Коцюбинського» загальною площею 0,6 га.

Найбільшим (площа 39 га) парком Вінниці є Центральний парк культури і відпочинку ім. Горького. Територія, на якій нині розташований парк, з кінця першої половини XIX століття належала магнату Курловичу. З вересня 1936 р. міський сад стає парком культури і відпочинку, розпочинається розбудова парку. Центральний парк культури і відпочинку ім. Горького створений на основі природної грабової діброви. Він знаходиться майже в центрі міста, між вулицями Хмельницьке шосе, Першотравнева, Театральна і Хлібна. Це один із великих і впорядкованих зелених масивів Вінниці. Значні розміри парку в процесі його розвитку стали передумовою створення великих самостійних функціональних зон. Зона «тихого відпочинку» займає площу близько 15 га. Вона складається з декількох ділянок із 300-річним дубовим гаєм, що залишився ще з часів існування П'ятничанського лісу. Найбільш естетично та рекреаційно привабливою є центральна частина парку із прекрасними зразками паркової архітектури. Під декоративними насадженнями парку зайнято приблизно 18 гектарів землі.

У межах Центрального парку культури і відпочинку ім. Горького на площі 30 гектарів постановою № 25 колегії Держкомприроди від 27. 07. 1977 року створено парк-пам'ятку садово-

паркового мистецтва загальнодержавного значення. У ньому зростає понад 200 різних видів та форм дерев і кущів [3, с. 99-100]. Серед них є такі екзотичні та декоративні види: метасеквойя китайська, вейгела, оцтове і мильне дерева, магонія падуболиста, самшит вічнозелений, айва, скумпія звичайна (рай-дерево), сосна Веймутова, бархат амурський, платан західний, каштан їстівний, горіх Зібольда, реліктова горобина (берека), туя західна, ялівець звичайний, обліпіха, алича, сніжноягідник, жасмин. На території парку охороняються декілька 300-річних дубів – північний та каштанolistий. Є також клен польовий та явір, ясен, граб, горобина та гіркокаштан звичайні, липа серцелиста, ялина звичайна та колюча, береза бородавчаста, гледичія (акація) колюча, горіх грецький, верба біла, груша, алича, із чагарникових порід – бузок та ліщина звичайні, бузина чорна, глід. Значне різноманіття рослинних угруповань служить природним середовищем для проживання тварин.

Одним з найбільших у Вінниці (площа 32 га) є П'ятничанський парк. Він був заснований англійцем Діонісієм Міклером у другій половині XIX століття у землеволодінні графа Мартина Грохольського, на півночі міста. П'ятничанський парк є осередком рідкісної флори. Тому рішеннями облвиконкому № 335 від 22. 06. 1972 року та № 187 від 13. 05. 1996 року тут створено парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення [4].

У П'ятничанському парку росте понад 80 видів широколистяних і хвойних порід дерев і чагарників, у тому числі такі інтродуценти: горіхи чорний та маньчжурський, катальпа бігніонієвидна, модрина польська, бук червонолистий, дуб північний, тополя канадська та пірамідальна. В парку є алея горіха Зібольда, вікові дуби. Особливо цінним є 90-річний масив модрини європейської та ялини звичайної. У парку також ростуть граб, ясен, дуб і сосна звичайні, клен польовий та явір, липа серцелиста, береза бородавчаста, гледичія колюча, гіркокаштан та горобина звичайні, верба біла, глід, бузок звичайний, бирючина, шипшина, жимолость, таволга, свидина, самшит вічнозелений. Є яблуневий садок площею 1га.

Парк ім. О.І. Ющенко був створений у 1897 р. на півдні Вінниці, на берегах Південного Бугу та його притоки річки Вишні, на території обласної психоневрологічної лікарні. У парку зустрічається більше 60 видів дерев і кущів. Серед них багато рідкісних і цінних порід, таких як форзиція плакуча, туя західна, ялівець звичайний, самшит вічнозелений, горіх Зібольда, дуб північний, каштан їстівний [3, с.

102]. У межах парку сформовано алеї модрини європейської, вікових дубів, березовий гай. Є насадження гледичії колючої, кленів, липи серцелистої, тополі білої та пірамідальної, граба, ялини, ясена та горобини звичайних, зустрічаються сосна, горіх грецький, горобина скандинавська, алича. З чагарникових порід висаджено бирючину звичайну, таволгу верболисту, магонію падуболисту, ліщину звичайну. Серед високих і густих дерев є галявини. Таке різноманіття зелених насаджень створює захист і забезпечує харчами багатьох тварин.

Достатнє біотичне різноманіття парку імені О.І. Ющенко було передумовою для формування на його основі заповідного об'єкту. Рішенням облвиконкому № 441 від 30. 07. 1969 року та № 335 від 22. 06. 1972 року тут створено парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення. Площа цього природно-заповідного об'єкту – 15 гектарів, а загальна площа парку із забудовами і плодовим садом складає понад 25 га [2, с. 111].

У 1956 році у північно-західній частині міста, у квадраті №78 Вінницького лісництва Вінницького лісгоспзагу, був закладений, а до 1959 року було створено дендрарій Вінницької лісово-дослідної станції. Метою дендрарію було введення деревно-чагарникових інтродуцентів у лісові масиви нашого регіону. Сіянци вирощували в розсадниках лісництва, а також отримували з ботанічних садів колишнього Радянського Союзу, з Франції та Німеччини. У результаті, у дендрарії було зібрано 160 видів цінних дерев і чагарників. Рішенням облвиконкому № 441 від 30. 07. 1969 року, № 335 від 22.06.1972 року та № 371 від 29.08.84 року на основі дендрарію створено парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Площа цього природно-заповідного об'єкту 5,9 гектарів. Сьогодні у дендрарії із 160 видів, на жаль, збереглося лише 57 видів дерев і чагарників загальною кількістю 1577 шт. Тут ростуть псевдотсуга тисолиста, секвойя вічнозелена, модрина європейська, даурська і польська, дуб північний, айлант найвищий, горіхи грецький, чорний, сірий, ліщина ведмежа, карія овальна, платан східний, бархат амурський, гіркокаштан звичайний, каштан їстівний, сосни чорна, Веймутова, Банка, кримська та звичайна, ялиця біла, туя західна, ялівець звичайний та козацький, каркас західний, катальпа бігнонієвидна, липи серцелиста та широколиста, береза бородавчаста, тополя біла, осика, берека, горобина звичайна, гледичія колюча та форма без колючок, бук лісовий, дуб, ясен та граб звичайні, клен

гостролистий, явір, в'яз гладкий та граболистий, ялина звичайна, верба козяча та Матсуди, мушмула звичайна, черемха пізня, таволга верболиста, самшит вічнозелений, глід півниковий, черешня, груша та абрикос звичайні, алича, шовковиця біла.

По вулиці Пирогова, від будинку № 154 до «Електромережі», вздовж автомобільної дороги, знаходиться ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Алея горіха Зібольда». Це однорядна алея цінних та рідкісних у Вінницькій області плодоносних дерев – горіха Зібольда. Є окремі дерева горіха серцелистого. Вік дерев близько 50 років, висота – 4-6м, діаметр стовбурів – 16-20см. Площа заповідного об'єкту 1га [1, с.86].

У безпосередньому сусідстві з південною межею міста, на лівому березі Сабарівського водосховища, поблизу греблі ГЕС, знаходиться геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Скеля М. Коцюбинського». Ця скеля була улюбленим місцем відпочинку видатного українського письменника М.М. Коцюбинського та надихала його на написання своїх творів.

Список використаних джерел:

1. Денисик Г.І. Вінниця та її околиці / Г.І. Денисик, Ю.В. Яцентюк. – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2008. – 128 с.
2. Яцентюк Ю.В. Міські ландшафтно-технічні системи (на прикладі міста Вінниці) / Ю.В. Яцентюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 200 с.
3. Яцентюк Ю.В. Природа міста Вінниці / Ю.В. Яцентюк. – Вінниця: «Едельвейс і К», 2008. – 128 с.
4. Яцентюк Ю.В. Сучасна структура ландшафтів міста Вінниці / Ю.В. Яцентюк, М.В.Сумм // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Сер.: Географія. – Вінниця: Гіпаніс, 2001. – Вип.1. – С. 73 – 81.